

УДК 94 (477.8)

Олег Малярчук

НАФТОГАЗОВИДОБУВАННЯ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР – СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕСПУБЛІКИ

У статті на основі широкого кола історичної літератури та джерел охарактеризовано розвиток нафтогазової галузі промисловості західних областей України у радянський період. Доведено, що історія вітчизняної нафтогазової індустрії нагромадила величезний досвід будівництва, експлуатації та управління відповідними об'єктами, що вимагає його узагальнення, вивчення та популяризації.

Ключові слова: Україна, Прикарпаття, нафта, газ, озокерит, економіка.

В українській нафтогазовій науці виділяються три етапи розвитку, що зумовлені не тільки потребами промисловості, загальним рівнем науки і техніки, але насамперед політичним становищем в Україні. Перший, початковий, етап пов'язаний зі становленням нафтогазової, хімічної і деревообробної промисловості взагалі й специфікою діяльності в умовах австрійського, а потім – польського державного устрою на українських землях. Австрійський період був досить сприятливим для праці українських дослідників. Проте і в цей період, як і в наступний, роботу вели в інтересах панівної держави, а українські автори набували слави як австрійські або польські вчені. Другий етап – досить тривалий, з 1939 р. до 1991 р., відзначався виникненням багатьох наукових установ, шкіл і напрямків. Характерною рисою було входження української нафтогазової та інших наук до складу радянської (російської). Усі головні наукові центри, які скеровували напрямки досліджень і використовували їх основні результати, розташовані в Москві та Ленінграді. Лауреатами Ленінської премії були такі українські вчені-нафтовики: М. Балуховський, С. Воробйов, М. Горев, І. Літвінов, Л. Палець, С. Черпак. Державну премію Української РСР присуджували О. Богайцю, С. Вітрику, Й. Головацькому, В. Глушку, В. Дем'янчуку, Г. Доленку, Л. Курилюку, Я. Кульчицькому та ін. [1, с. 9]. Третій етап розпочався з відновленням української державності.

Протягом періоду незалежності України виходять такі узагальнюючі праці: “Нафта і газ Прикарпаття” [2], “Історія газової промисловості України у спогадах сучасників” [3], “Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Імена славних сучасників” [4], “Україна: 20 років незалежності” [5] та ін. У колективній праці “Українська нафтогазова наука. 1899–1999” [6] коротко висвітлено сторічну історію української нафтогазової науки, основні етапи її розвитку, віддано шану видатним постатям нафтової науки минулого, накреслено напрямки її розвитку в майбутньому. Патріарх нафтогазової промисловості І. Діак [7], вчені М. Стасів [8], Р. Мисьович [9], О. Овчаренко [10] у публікаціях висвітлюють процес становлення і розвитку цих галузей у 50–80-х роках ХХ ст.

Найстарішою галуззю промисловості західного регіону України, поряд з лісорозробками, вважаються нафтопромисли, започатковані в першій половині ХІХ ст. як дрібні селянські промисли. Згодом цей промисел відокремився від землеробства і перетворився у самостійну галузь промисловості й сконцентрувався довкола таких міст, як Борислав, Надвірна, Долина. У часи II Речі Посполитої нафту видобувало 270 різноманітних фірм, а з 23 нафтопереробних заводів більш-менш нормально працювало лише 12, які здійснювали перероблення відсталім

способом на кубових батареях [11, с. 116]. Воз'єднання західноукраїнських земель з радянською Україною дійсно “стало поворотним пунктом” у розвитку нафтогазової галузі промисловості. Хоча офіційно й здійснювалося врахування перспектив розвитку того чи іншого родовища в цілому, однак відбулася хижацька експлуатація нафтового поля у критичних масштабах. Лише в перший рік “звільнення” тут було відбудовано і здано в експлуатацію майже вісімсот свердловин.

У відбудовчий повоєнний період свердловини відновлено і частково реконструйовано. Радянська влада створила геологічну службу – Карпатський науково-дослідний інститут нафти. У загальному видобутку нафти в СРСР питома вага прикарпатської нафти була незначною, але її роль у народному господарстві Української РСР надзвичайно велика. Західноукраїнський нафтогазовий район розташований на значній відстані від основних нафтових регіонів СРСР. Наявність власних родовищ давала змогу відмовитися від нераціонального завезення сюди нафтопродуктів.

Унікальність нафтових родовищ Прикарпаття – великий вміст розчиненого газу у пластовій нафті. Це вимагало визначення способу розроблення покладів: з поступовим виснаженням пластової енергії чи з її підтриманням нагнітанням в пласти води під тиском. У нафтовидобувній промисловості СРСР досвіду розроблення родовищ, подібних до Прикарпаття, було недостатньо, і відповідно динаміка основних параметрів, обґрунтована науково-дослідними інститутами, тільки розроблялася. Рациональний режим розроблення родовища затулювався без припинення форсованого відбору вуглеводів і спаду пластової енергії. Прийняття рішень про доцільність підтримання пластової енергії нагнітанням води відбувалося з великим запізненням. Інші родовища через економічну недоцільність підтримання пластової енергії розроблялися на природному режимі – режимі розчиненого газу.

У західному регіоні України Надвірнянський нафтопереробний завод №14 (Станіславська область) почав випускати продукцію одним із перших у республіці. У другій половині 40-х років XX ст. тривали активні геологорозвідувальні роботи на Прикарпатті. У 1948 р. відкрито нове нафтове родовище у с. Битків Надвірнянського району. Завдяки застосуванню нових технологій на відкритих свердловинах видобуток нафти поступово збільшувався [12].

Формування одного з найбільших нафтогазовидобувних підприємств Івано-Франківщини – Долинського розпочалося 30 серпня 1950 р. при ліквідації аварії, що сталася під час буріння розвідувальної свердловини № 1. Відкритий фонтан нафтогазового потоку підтвердив наявність глибинних нафтових структур. Тому саме ця дата вважається днем відкриття Долинського нафтового родовища. В окремих джерелах зазначається, що воно відкрите ще в 1935 р., коли із неглибоких свердловин, пробурених на землях с. Підлівче, отримано незначні припливи нафти. Нафта із цих свердловин за своїм складом багата на бензинові фракції і, за свідченням очевидців, під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки використовувалася як паливо. Із поступовим розбурюванням площі свердловин і збільшенням видобування нафти була створена дільниця, яка у 1952 р. виросла до укрупненого Долинського нафтопромислу № 1. У 1957 р. на її базі створено нафтопромислове управління “Долина нафта”, перетворене у 1970 р. у нафтогазовидобувне управління “Долина нафтогаз” [9, с. 168–169]. На долинському нафтопромислі в 1958 р. вперше в СРСР був запроваджений прогресивний метод видобутку нафти – однією свердловиною із двох горизонтів.

Долинський нафтопромисел за короткий час посів перше місце в республіці, його нафта була найнижчої собівартості. Тоді ж у 1958 р. реконструйовано і розширено нафтопереробний завод у Надвірній. На ньому було введено в дію електрознесолювальну і бітумну установки, парафіновий цех, атмосферно-

вакуумну установку. Використовуючи місцеву сировину, завод щороку збільшував випуск бензину, гасу, дизельного палива та інших нафтопродуктів. Із введенням в дію лінії електропередач Стрий – Івано-Франківськ – Надвірна і підключенням до неї Надвірнянського нафтопереробного заводу майже у 18 разів збільшилася електроозброєність праці. Це дозволило механізувати процеси розливання і навантажування нафти, бітуму, парафіну [13, с. 69]. Згідно з наказом Міннафтохімпрому СРСР від 6 квітня 1967 р. № 235 передбачалося збільшення потужності Надвірнянського НПЗ за кілька років до 5 млн т нафти на рік. При цьому збільшення потужності заводу відбувалось шляхом реконструкції діючої установки з 1,1 до 2 млн т і будівництва нової потужністю 3 млн т нафти в рік [14, арк. 3].

За запасами вуглеводів найбільшим було Долинське нафтове родовище. Зростання видобутку нафти на Долинському родовищі відбувалося до 1966 р. Це обумовлювалося введенням в експлуатацію нових свердловин, а також розробленням Північно-Долинського і Спаського родовищ у 1960 р., Струтинського у 1962 р. Максимального видобутку супутнього газу – 1,2 млрд м³ – досягнуто у 1963 р., а нафти – 2002 млн т – у 1966 р. [9, с. 170]. Якщо у 1963 р. в УРСР видобували 4713 тис. нафти, то в Івано-Франківській – 2495 тис., Полтавській – 747 тис., Чернігівській – 667 тис., Сумській – 477 тис., Львівській – 213 тис., Харківській областях – 104 тис. тонн [15, с. 20–21].

Видобування нафти супроводжувалося одночасно з виходом супутнього газу. Природний газ на Прикарпатті почали видобувати у 1923 р. на Калуському родовищі, а в 30-х роках XX ст. організовано перероблення фракцій нафтового газу у Биткові та Ріпному. У 1946 р. виходить постанова Раднаркому СРСР про будівництво першого в Україні магістрального газопроводу “Дашава – Київ” довжиною 512 км, який було здано в експлуатацію 17 листопада 1948 р., а пізніше продовжений на Брянськ і Москву. Після здачі в експлуатацію газопроводу у Львові створюється об’єднання “Укргаз”, до складу якого входять усі експлуатаційні управління газової промисловості регіону. На базі Стрийського експлуатаційного управління організовують трест “Укргазвидобування”. Наприкінці 1950-х років налагоджено переробку відпрацьованого долинського газу на сажових заводах. Тоді ж почалося спорудження газопроводу “Косів – Чернівці” та “Надвірна – Станіслав”.

Підготовка газових ресурсів західних областей України завершилася введенням у розробку у 1956 р. потужного газового родовища Більче-Волиця, з якого було видобуто близько 40 млрд³ газу. Воно розташоване на північному сході від м. Стрий і за 8 км від Угерського газового родовища. За величиною запасів воно виявилось найбільшим на Прикарпатті. Крім того, були відкриті такі газові родовища, як Свидницьке і Північна Медениця у Львівській області і Косівське в Івано-Франківській. У ці роки були розвідані два нових газових родовища – Рудківське і Кадобнинське з вільним дебітом свердловин від 200 до 600 тис. м³ на добу. Видобуток з прикарпатських родовищ зростав величезними темпами і у 1955 р. давав 48 % союзного газу [3, с. 20]. Станом на 1 січня 1962 р. промислові запаси природного газу західних областей республіки становили 111,2 млрд м³ [11, с. 123].

У середині XX ст. споруджено мережу газопроводів республіки: “Угерсько – Гнізди́чів”, “Івано-Франківськ – Угерсько”, “Більче-Волиця – Львів – Липники”, а також “Шебелинка – Харків”, “Шебелинка – Дніпропетровськ”, “Шебелинка – Белгород” та ін. З відкриттям Шебелинського газоконденсатного родовища розпочався бурхливий розвиток газової промисловості України. Саме Шебелинка стала не лише полігоном колишнього СРСР для випробування і впровадження прогресивних методів розробки та експлуатації родовищ, а й кузницею кадрів для галузі. Виховані на Шебелинці спеціалісти обіймали згодом керівні посади в

колишньому Харківському раднаргоспі, об'єднанні “Укрсхідгаз”, Харківському, Полтавському та Кримському газопромислових управліннях, апаратах Укргазпрому, Держнафтогазпрому СРСР, Мінгазпрому СРСР, в організаціях республік Комі, Якутія, Узбекистан, інших регіонах та у провідних наукових організаціях СРСР [3, с. 22]. До 60-х років минулого століття основним джерелом газу в Україні були газові родовища Прикарпаття, які не містили вуглеводневого конденсату. Із введенням в експлуатацію нового газоконденсатного родовища у Шебелинці виникли труднощі у підготовленні газу до подальшого транспортування.

У 1960 р. на “Головгаз” покладається будівництво нафтопроводу “Дружба” від головної ділянки в районі Алметьєвська до кінцевого пункту в Ужгороді. У лютому 1962 р. почалось прокачування нафти на ділянці “Броди – Ужгород” нафтопроводу “Дружба” і далі до Братислави (Чехословаччина). Для цього в Карпатах було прокладено понад 300 км нафтопроводу і побудовано потужні насосні станції. У цьому ж році магістральний трубопровід “Дашава – Мінськ” було продовжено до Вільнюса і Риги, завдяки чому Прибалтика одержала український газ. У 1965 р. розпочалося будівництво першого експортного газопроводу “Братерство”, по якому газ із західного регіону України повинен був надходити в Чехословаччину. Загальна протяжність газопроводу – 540 км, з яких 190 км проходила по території України. Газопровід прокладали паралельно трасі трубопроводу “Дружба”, за 20 км від нього.

На природному газі працювали Дашавський сажовий завод, Миколаївський і Здолбунівський цементні заводи, Роздольський гірничо-хімічний і Жидачівський паперово-картонний комбінат, Львівська електростанція, підприємства цукрової, соляної та інших галузей промисловості. Широке впровадження природного газу в промисловість забезпечувало заміну дорогих і трудомістких видів палива більш дешевими. Крім того, робота кільцевих цементних печей на газі підвищувала їх продуктивність, стійкість футеровки, а внаслідок рівномірності теплового режиму і відсутності золи значно підвищувалася якість цементу. Застосування природного газу у виробництві скла підвищувало його рівень і якість. Значні переваги має газове пальне і для електростанцій. Зменшувалися питомі втрати палива на виробництво електроенергії за рахунок ліквідації втрат при зберіганні на складах, підвищувався коефіцієнт корисної дії котлів і знижувалися витрати електроенергії на власні потреби електростанцій, вивільнявся персонал, зайнятий підготовкою твердого палива для спалювання, а також на вантаженні та подачі палива і т. д. З кожним роком все більших масштабів набувало використання природного газу на комунально-побутові потреби населення міст і сіл [11, с. 122–123].

Історія розвитку озокеритної галузі промисловості на Прикарпатті тісно пов'язана з історією нафтопромислу. Виходи озокериту трапляються в районах видобутку нафти. Через те, що практична цінність озокериту (“земної смоли”, “сала”) не була відома, на нього не звертали серйозної уваги. Крім бориславських озокеритових промислів, на Прикарпатті видобували озокерит в районі Трускавця, Старуні й Дзвиняча. Кустарний озокеритовий промисел існував деякий період також на родовищах Поляниця і Небилів. Упродовж усього післявоєнного періоду розвитку озокеритової промисловості Прикарпаття надавали великої уваги. У Бориславі і Дзвинячі побудовані нові шахти і відновлені старі. Якщо в 1946 р. видобувалося 852 т, то в 1967 р. – 1236 т [8, с. 62].

Озокерит, або гірський віск, нафтового походження, відноситься до групи рідкісних корисних копалин (відрізняється високими ізоляційними властивостями, речовина хімічно нейтральна по відношенню до води, кислот і лугів, має високу температуру плавлення і значну еластичність). Найбільш багаті родовища Бориславське і Дзвиняцьке. За запасами прикарпатські родовища у 1959 р. посідали перше місце в СРСР [8, с. 57]. Якщо раніше основна маса озокериту йшла

на виготовлення парафіну і виробництво свічок, то у досліджуваній нами період з нього виробляли церезин. Церезин широко застосовували у виробництві спеціальних високоякісних мастил, в електротехнічній, текстильній, хімічній, паперовій, шкіряній, лакофарбовій та інших галузях. Великого значення набув озокерит в медицині, як засіб для лікування ревматичних, суглобних і шкіряних хвороб.

Швидкі темпи розвитку нафтогазової промисловості забезпечувала техніка, що працювала на електричних приводах. Якщо раніше проходження нових свердловин за добу вимірювалося сантиметрами, то нові потужні турбінні бурові верстати дали можливість заглиблюватися на десятки метрів. Надзвичайно продуктивний турбінний спосіб буріння уможливив здавати свердловини в експлуатацію раніше визначених графіків. З року в рік збільшувалася кількість автоматики, яка приводилася в дію електрикою. Електричні двигуни повністю витісняли парові. На нафтовидобувних підприємствах тривала заміна свабового і желонкового способу видобутку глибоко насосним. На зміну примітивним способам буріння прийшли досконаліші – роторний і турбінний, алмазне долото. У свою чергу, електробур дозволив здійснювати буріння глибоких нафтових і газових свердловин у кілька разів швидше, ніж турбінним і роторним способами. Пробурені на велику глибину свердловини дозволили ввести в експлуатацію запаси нафти на глибоких горизонтах – 5 тис. м.

За роки радянської влади докорінно змінилися методи видобутку нафти. У 1962 р. у Львівському економічному районі майже 93 % нафти було видобуто найбільш ефективним фонтанним способом і близько 7 % – глибинно-насосним. Останній примітивний поршневий пристрій – сваб, за допомогою якого видобували нафту, було знято на свердловині № 452 на початку 1963 р. До встановлення на цій свердловині глибинного насоса собівартість видобутої тонни нафти становила 54,16 крб., тобто була у 18 разів дорожча від середньої собівартості прикарпатських родовищ [11, с. 119].

У 1965 р. в Івано-Франківській області видобуто 2 млн 377 тис. т нафти, а в наступному році – 2 млн 423 тис. т. Одночасно зріс видобуток природного газу. У 1965 р. добуто 2,9 млрд м³, у 1966 р. – 3,3 млрд м³. Буровики тресту “Прикарпатбурнафта” провели велику розвідувальну роботу. Внаслідок цього було досягнуто великого приросту запасів нафти в Долині, Биткові, Старуні, Струтені, Спасі, Бабчому, Пневі. Запаси нафти області 1 січня 1966 р. становили 83 млн т [16, арк. 59].

У 1965 р. на Прикарпатський район припадало 46,2 %, а в 1970 р. – тільки 19 % загальнореспубліканського видобутку нафти [17, с. 153]. Видобування газу в Українській РСР у 1965 р. становило 36 млрд м³, або 24 % від загальносоюзного [3, с. 43].

У Львівській області станом на 1 січня 1967 р. розвідано і експлуатувалося 10 газових родовищ із загальними запасами 79 млрд м³. Інтенсивна експлуатація родовищ призвела до різкого пониження пластових тисків, унаслідок чого видобуток газу зменшувався. Загальна планова потреба газу на 1967–1970 рр. становила 48094 млн м³, з яких 53 % припадала на республіки Прибалтики і Білорусію, 27 % – Львівську область, 14 % – експорт в народно-демократичні країни. Запланований на п'ятирічку збут газу перевищував наявні ресурси. Для забезпечення планової подачі газу споживачам необхідно було вже у 1967 р. вводити в розробку нові газові родовища. Проте в найближчі роки планувалося закінчення розвідки тільки трьох невеликих родовищ із загальним об'ємом 6–7 млрд м³. При цьому могло використовуватися лише місцеве газопостачання на відстані до 20 км. Населення міста Львова користувалося газом ще з 1924 р. і потреба в ньому постійно зростала. Перспективні газonosні райони Львівщини мали складну геологічну будову, тому глибини розвідувального буріння сягали 4

тис. і більше метрів. Нові родовища могли бути відкритими не раніше 1969–1970 рр. Держплан УРСР разом з відповідними директивними органами республіки переглядали плани забезпечення споживачів газом з родовищ західних областей України, намагалися привести їх у відповідність з реальними ресурсами, а також збільшити обсяги геологорозвідувальних робіт в Передкарпатському прогині [18, арк. 15–16].

На території Івано-Франківської області було відкрито низку нафтових родовищ, але росту видобутку нафти не відбувалося, навпаки, було допущено зниження. Це пояснювалося тим, що великі родовища – Долинське і Битківське – висчерпувалися, а відкриті нові – Бухтовецьке, Танявське, Раковецьке – виявилися незначними у запасах і не в змозі були перекрити падіння видобутку. У березні 1970 р. відкрито Пасічнянське нафтогазове родовище. У буровій вежі № 452 із глибини 4519 м – отриманий за добу приток нафти становив 120 т і газу – 340 тис. м³. За попередніми підрахунками, геологічні запаси Пасічнянського родовища у третьому ярусі становили: нафти – 100–120 млн т і газу – 60–80 млрд м³. Відкриття таких родовищ на великих глибинах очікувалося і в інших районах Передкарпатського прогину. Планом на 1971–1975 рр. передбачалася “концентрація об’ємів розвідувального буріння в Долинському, Надвірнянському і Покутському районах з метою викриття II і III ярусів глибинних складок” [19, арк. 57]. Важливою будовою восьмої п’ятирічки вважався Долинський газопереробний завод.

З підтриманням пластової енергії нагнітанням води розроблялися Долинське, Північно-Долинське, Струтинське і Спаське родовища. Це дало змогу до завершення розроблення видобути 25–45 відсотків їх запасів. Сумарний видобуток нафти окремими свердловинами був різний. Якщо з кожної з двох свердловин Долинського родовища видобувалася більше 800 тис. т нафти, то із п’яти Північно-Долинського – 300 тис. т, а окремих Спаського – лише 100 тис. т. Видобута і очищена від солей і води нафта постачалася нафтовозами у Надвірну на нафтопереробний завод, або перекачувалася нафтопроводом у Дрогобич. Відокремлений від нафти газ надходив для вилучення із нього бензинових фракцій на Долинський газопереробний завод [9, с. 171–172].

Наступний етап розвитку нафтогазовидобувної галузі промисловості яскраво характеризують критичні зауваження і пропозиції, висловлені секретарем Івано-Франківського обкому партії В. Добриком на XXIV з’їзді КПУ, які зводилися до “недостатніх темпів розвідки нафтових і газових родовищ у надглибоких горизонтах, а також розвитку підприємств будівельної індустрії”. Міністерство геології УРСР інформувало: “У минулій п’ятирічці (1966–1970) на території області об’єм глибокого розвідувального буріння на нафту і газ склав 140 тис. м, або 25 % від загального об’єму виконаного трестом “Львівнафтогазрозвідка” у західноукраїнських областях. Ефективність геологорозвідувальних робіт в області склала 79 т умовного палива на 1 метр проходки, що значно нижче за досягнуті (139 т). Великої уваги буде надано пошуку перспективних нафтогазоносних глибокозалягаючих структур. Буриться свердловина Луги–1, її глибина 6200 м”. Відкриття нових родовищ дозволило у минулій п’ятирічці (1966–1970 рр.) отримати приріст газу в об’ємі 10,91 млрд м³ при плані – 8 млрд м³ [20, арк. 36–37, 47]. Весною 1970 р. завершилось будівництво магістрального газопроводу “Київ – Західний кордон України” протяжністю 545 км.

Зростання видобутку нафти і газу не завжди супроводжувалося своєчасним розв’язанням складних супутніх проблем. Низка виробничих питань вирішувалася без прогнозування можливих як технологічних, так і екологічних наслідків. Оскільки про потребу в збільшенні видобутку постійно йшлося в рішеннях з’їздів і пленумів, то вона враховувалася при формуванні планових завдань нафтогазовидобувним підприємствам, навіть на стадії промислово-дослідної

експлуатації перших розвідувальних свердловин. Науковець Р. Мисьович узагальнює, що це створювало значні перешкоди детальному вивченню властивостей нафтонасичених пластів, фізико-хімічних показників, величини наявних у покладах запасів вуглеводів. Планові обсяги видобутку нафти не узгоджували з інженерами, технологічними і геологічними обґрунтуваннями, завжди їх перевищували, провокуючи інтенсивне вироблення запасів. Вимога будь-якою ціною виконати заплановане завдання партії і уряду з видобутку нафти для контролюючих органів і насамперед – для працівників апарату обкому, була критерієм оцінки їхньої особистої роботи. Це послаблювало технологічну дисципліну на усіх ланках виробничого процесу. Цьому сприяла система оплати праці, за якою бурові бригади преміювалися за дострокове закінчення буріння свердловин без врахування якості розкриття нафтоносних пластів. Видобувні бригади отримували премії за перевиконання планових завдань, що було можливим лише при порушенні встановленого режиму роботи свердловини [9].

“Цікава склалася картина: в урожайні 70-і роки в Україні інтенсивно розроблялося кілька великих і середніх родовищ нафти й газу, – зазначає О. Губіна. – Як розказали геологи, вони й справді розроблялися так інтенсивно, що нафту, приміром, прагнули видобувати фонтанним способом і заганяли в породу велику кількість води, яка повинна була нафту виштовхувати... Кількість свердловин відтоді подвоїлася, а видобуток зменшився втричі. За логічною схемою, більшу кількість свердловин повинна була обслуговувати більша кількість обладнання і людей. А це означає – почалося розпорошення проблем...” [21, с. 1]. Відсутність належного контролю за якістю розкриття бурінням продуктивних пластів спричиняло значні труднощі в забезпеченні припливу із них нафтогазового потоку. Проте дострокове буріння свердловини було одним із вирішальних факторів, який враховувався при визначенні переможців соціалістичного змагання, представлення до урядових нагород.

Впроваджена за “раціоналізаторською пропозицією” технологія ізоляції стовбура свердловини від оголеної бурінням породи не всеохоплюючим цементуванням за колонного простору зробила багато свердловин негерметичними до пластів з питною водою. Наслідки від економії цементу при такому кріпленні колон цементним розчином почали відчувати жителі довколишніх сіл – вода в колодязях стала непридатна для споживання, а нанесена шкода екології довкілля чекала фахового вирішення. Питання відводу землі під будівництво, відкриття фінансування, оформлення проектно-кошторисної документації, комплектація будівництва обладнанням, постачання замовників і т. д. поглинали значну частину часу і зусиль.

Форсоване розбурювання площі родовищ і намагання при цьому якомога більше зекономити коштів, привело до скорочення обсягів необхідних геофізичних досліджень свердловин. Це зумовило втрату інформації, що була необхідна для об’єктивного підрахунку запасів вуглеводів. Належний комплекс гідродинамічних досліджень свердловини не проводився через відсутність глибинних манометрів. Оскільки ці дослідження вимагали призупинення роботи свердловини на певний період, що загрожувало невиконанню планових завдань, то домогтися їх проведення було надзвичайно важко. Ці обставини призвели до втрати інформації про гідродинамічні і геологічні параметри, які тепер необхідні для визначення стратегії до розроблення наявних у покладах залишкових запасів вуглеводів. Ігнорування в багатьох випадках інженерно-фахової оцінки особливостей становлення нафтопромислового району не було зумовлене відсутністю кваліфікованих інженерно-технічних працівників, а стало наслідком втручання некомпетентних партійних функціонерів у вирішування виробничих питань. У перші роки розбурювання відкритих родовищ більша частина видобутого супутнього з нафтою газу, а це десятки мільйонів кубічних метрів, спалювалася у

факелах. У СРСР супутній газ не вважався цінною сировиною, і на нафтових родовищах горіли газові факели. Із введенням Долинського газопереробного заводу газові факели перестали освітлювати промислову територію [9].

Згідно з черговим п'ятирічним планом розвитку народного господарства, Івано-Франківське управління з видобутку і транспортування газу мало поставити на експорт у 1973 р. – 5,48, у 1974 р. – 12,74 і у 1975 р. – 18,7 млрд м³ газу. З метою забезпечення виконання плану експорту газу по транзитному газопроводу “Долина – Ужгород – Держкордон СРСР – Чехословаччина” у 1973 р. необхідно було побудувати компресорну станцію потужністю 20,6 млрд м³ газу в рік. Перша черга станції мала бути введена в експлуатацію в серпні, а друга – у четвертому кварталі 1973 р. [22, арк. 46]. На об'єктах Міністерства газової промисловості, розміщених на території Долинського району, велося будівництво другої черги газопроводу “Братерство”. У 1974 р. розпочато будівництво третьої нитки газопроводу і третьої черги Долинської компресорної станції.

31 березня 1972 р. урочисто запалено факел найбільшого в СРСР газового родовища – Медвежого, розташованого в північній частині Тюменської області, фактично на березі Північно-Льодовитого океану у зоні вічної мерзлоти. У його освоєнні активну участь брали спеціалісти із західних областей України.

Видобуток нафти і газу в УРСР з 1972 р. постійно знижувався. Головна причина – більшість родовищ України “вступила у пізню стадію розробки”, а відкриття нових перспективних горизонтів пов'язувалося з необхідністю надглибоких розвідувальних бурінь (труднощами технічного і економічного характеру). В Івано-Франківській області із 39 свердловин глибиною більше 4500 м тільки у двох промисловий притік нафти за добу становив 100–200 т. У дев'яти – 2–10 т (незначний), а з інших – нафти взагалі не отримано. Унікальну свердловину Шевченково-1 на глибину 7520 м пробурих колектив Героя соціалістичної праці О. Жарського [23, арк. 67–68]. Об'єднання “Укрнафта” не додало до рівня, передбаченого планом, 356 тис. т, а наступного 1973 р. – 1477 тис. т [10, с. 405]. Під час складання планів не враховувався реальний стан справ, починався системний дисбаланс. Офіційна політична доктрина вимагала створювати враження економічного зростання республіки і постійного підйому життєвого рівня населення.

Видобуток української нафти не забезпечував потреби нафтопереробної промисловості республіки і західного регіону. Згідно з планом в 1974 р. 60 % сировини завозилося з інших районів Союзу. У зв'язку з припиненням постачання імпортової нафти Головне Управління Ради Міністрів УРСР по нафтопереробній і нафтохімічній промисловості надіслало розпорядження секретарю Івано-Франківського обкому партії П. Барчуку “По питаннях поставки нафти Надвірнянському нафтопереробному заводу в 1974 р.”. У ньому, зокрема, вказувалося, що “Білорусьнафта” поставить Українській РСР 3236 тис. т сировини. Ця кількість розподілялася між нафтопереробними заводами республіки залежно від їх технологічних можливостей. Надвірнянському НПЗ відпускатися 1192,9 тис. т. При переробці білоруської нафти через її хімічний склад виникли технологічні труднощі й постала необхідність заміни східноукраїнською [24, арк. 27–28].

Дослідник О. Овчаренко доводить, що “виняткове значення для розвитку нафтовидобутку в Україні в післявоєнний період мало відкриття нового нафтогазового регіону – Дніпровсько-Донецької западини, який незабаром став основним за запасами і видобутком нафти і газу. Саме сюди переміщується український центр нафтовидобування з Карпатського регіону... До 1980 р. на території східних областей було відкрито понад 40 нових родовищ, які передані в промислову експлуатацію. Внаслідок чого Україна стала помітним нафтовидобувним регіоном, а Дніпровсько-Донецький регіон – флагманом української нафтової і газової промисловості. У 60-х роках тут організовано два

нафтових об'єднання – “Укрсхіднафта” (Полтава) і Чернігівнафта (Прилуки), які в 1970 р. були реорганізовані в три нафтогазопромислових управління – “Полтаванафтогаз”, “Чернігівнафтогаз” і Охтирське нафтогазовидобувне управління (НГВУ)”. Ці управління забезпечували понад 70 % поточного видобутку нафти в Україні [10, с. 403].

Наприкінці 1970-х років кілька європейських країн звернулися з проханням до уряду СРСР збільшити обсяги експорту газу у ФРН, Італію, Францію, Австрію, Бельгію, Нідерланди, Швейцарію і Грецію. Виконати це прохання можна було лише шляхом будівництва нового експортного газопроводу “Уренгой – Помари – Ужгород” вартістю 15 млрд доларів. Західні держави надали СРСР довгострокові кредити, за рахунок яких передбачалось закупити труби і необхідне устаткування. “Контракт століття” вступив у стадію реалізації, а уряд США оголосив торговельну війну СРСР. 25 липня 1983 р. було повністю закінчено укладання труб газопроводу, тобто побудовано за один рік замість трьох запланованих. У квітні 1985 р. завершується будівництво другої нитки газопроводу “Уренгой – Центр” протяжністю 3146 км і діаметром 1420 мм. Це був останній із запланованих надпотужних газопроводів “Західний Сибір – Центр – Західна Європа” [3, с. 56–57].

Прикарпатське виробниче об'єднання з транспортування і постачання газу “Прикарпаттрансгаз” обслуговувало газопромислові господарства в Івано-Франківській, Чернівецькій, Закарпатській, частково у Львівській і Тернопільській областях та експортувало газ у вісім закордонних держав. У травні 1983 р. об'єднання здійснювало будівництво першої нитки газопроводу “Уренгой – Помари – Ужгород” (газової магістралі протяжністю 4451 км із труб діаметром 1420 мм) з компресорними станціями в Богородчанах і Голятині. Одночасно велося необхідне будівництво газопроводів-відводів колгоспам, радгоспам, що мало прискорювати виконання Продовольчої програми на місцях. Через Прикарпаття пролягла п'ята діляниця магістрального газопроводу “Союз”, спорудження якої завершили українські та угорські будівельники.

Окремого наукового дослідження заслуговує участь західних українців в освоєнні “чорного золота” в Тюмені. Колектив Івано-Франківського управління бурових робіт брав участь у розробці Західно-Сибірського нафтового комплексу з 1979 р. у с. Муравленково Тюменської області Російської Федерації.

У другій половині 1980-х років у розвитку економіки СРСР розпочинається спад, який негативно вплинув і на стан нафтогазової промисловості. За своєю потужністю газотранспортна система України посіла друге місце у Європі після Росії. Через Україну газ транспортувався в 19 країн Центральної, Західної та Південної Європи об'ємом 120 млрд м³ на рік. Газотранспортну систему і нафтопереробні підприємства створено руками працівників багатьох поколінь. За ресурсами нафти західний регіон України посідає провідне місце у державі (у порядку перспективності): Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Волинська, Тернопільська та Рівненська області [25, с. 7].

Сьогодні нафтопромислові підприємства Прикарпаття мають позитивний досвід більш ніж двохсотлітнього господарювання. Голова громадської організації “Інститут історії Надвірнянського нафтопромислового району” І. Гузійчук констатує: “І до нині в краї немає установи, де б у комплексі зберегли та упорядкували для прийдешніх поколінь відомості про становлення і розвиток тут промислового видобування, нафти і газу. На нашу думку, такою установою повинен стати Музей нафтопромислів Галичини. Адже його відсутність уже спричинила безповоротну втрату багатьох документів, взірців техніки (нафтового обладнання, бурового інструменту, спеціальних механізмів, обладнання з видобування). Більшість техніки утилізовано, а незначну частину вивезено за кордон, де вона увійшла до “золотого фонду” музейних зібрань. Наприклад,

справжнім скарбом експозиції та фондів Музею нафтової та газової промисловості імені Лукасевича в Бубрці (Польща) є документи та обладнання з Бориславського і Битківського нафтопромислів, які з гордістю подаються як історичні об'єкти саме польської національної нафтогазовидобувної промисловості” [26, с. 46].

Отже, історія і географія нафтогазової промисловості України у середині ХХ ст. зазнала докорінних змін. Якщо у 1950-х роках центром видобутку був Прикарпатський регіон, то в другій половині 1960-х він перемістився на Лівобережжя – в Дніпровсько-Донецький. Однак у нафтогазовидобувній промисловості – одній із провідних ланок економіки Івано-Франківської і Львівської областей – головна увага зверталася на розширення обсягів видобутку й удосконалення технологій виробництва. У досліджуваний нами період відбувався “справжній бум” і гонитва за нафтою і газом. Бурхливий розвиток нафтогазової промисловості пов'язаний впровадженням новітніх технологій. Завдяки широкому запровадженню турбобурів середня швидкість буріння свердловин подвоїлася. На зміну недовговічному шарошечному долоту прийшло алмазне. Розширення виробничих потужностей, модернізація сприяли нарощуванню випуску нафтопродуктів, при цьому зростала продуктивність праці, фондівддача. Газова промисловість дуже швидко перетворилася в найпотужнішу сучасну енергетичну галузь. Вивільнивши десятки тисяч робочих рук, вона скоротила у кілька разів спалювання дров, вугілля, мазуту, зробила довкілля чистішим. Водночас для нафтогазовидобувної промисловості були притаманні ті самі проблеми, що і для інших галузей соціалістичної економіки. Головною метою було перевиконання плану з видобутку нафти й газу (на відміну від дорадянської доби, коли органи австрійської і польської влади регламентували максимальні можливості експлуатації кожного нафтового поля) [27].

Основним завданням було викачати якомога більшу кількість нафти, газу, перевиконати план, не обтяжуючись піклуванням про майбутнє. Нафтогазоносний Прикарпатський регіон, як і Дніпровсько-Донецький, відзначався важливими економічними перевагами. Ці регіони розташовувалися на території європейської частини СРСР, а тому швидко й економічно вигідно використовувалися в народному господарстві. Українські родовища відзначалися досить високою продуктивністю: темпи приросту вимірювалися мільйонами тонн. У загальному видобутку серед республік Радянського Союзу Україна вийшла на четверте місце, поступаючись Російській Федерації, Азербайджану і Туркменії. За історично короткий період часу нафтові й газові родовища УРСР виявилися спожитими, сировинна база зазнала непоправних втрат. На кінець досліджуваного періоду ефективність нафтогазової галузі неухильно знижувалася, погіршувалися кількісні та якісні показники – за два десятиліття відбулося виснаження родовищ Прикарпаття.

Список використаних джерел

1. *Українська нафтогазова наука. 1899–1999.* / Г. Ю. Бойко, М. М. Братичак, Г. Д. Досин, В. В. Колодій, С. С. Круглов та ін. – Львів: Вільна Україна, 1999. – 80 с. 2. *Nafta I Gaz Podkarpacia. Nafta i gaz Прикарпаття.* – Краків: Вид-во Інституту нафти і газу, 2004. – К. : Наукова думка, 2004. – 570 с. 3. *Історія газової промисловості України у спогадах сучасників* / [Я. С. Марчук, Б. О. Клюк, В. І. Жук]. – К.: Такі справи, 2008. – 320 с. 4. *Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Імена славних сучасників* / [Швидченко Л., Виноградова О., Сорока О. та ін.]; голов. редкол. Крижанівський С. І. – К.: ТОВ “Світ Успіху”, 2007. – 328 с. 5. *Україна: 20 років незалежності* / [за ред. М. Б. Бучка, В. І. Кафарського, І. О. Андрухів, Й. М. Гаха]. – Івано-Франківськ, Надвірна: ЗАТ “Надвірнянська друкарня”, 2011. – 276 с. 6. *Українська нафтогазова наука. 1899–1999.* / Г. Ю. Бойко, М. М. Братичак, Г. Д. Досин, В. В. Колодій, С. С. Круглов та ін. – Львів: Вільна Україна, 1999. – 80 с. 7. *Патріарх нафтогазової промисловості. До 75-річчя Івана Васильовича Діяка* // Геолог України. – 2004. – № 3. – С. 90–93. 8. *Стасів М. Ю.* Нафта, газ і озокерит Прикарпаття / М. Ю. Стасів. – К.: Державне видавництво технічної літератури УРСР, 1959. – 68 с. 9. *Мисьович Р.* Становлення

нафтогазовидобувного управління “Долинанафтогаз” / Р. Мисьович // 3 історії Долини: зб. історико-краснавчих статей. – Долина, 2012. – Вип. V. – С. 168–223. 10. *Овчаренко О.* Нафтовидобування в Україні періоду кризи тоталітарної системи: історичний аспект промислової політики / О. Овчаренко // II Міжнародний конгрес українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку”. Кам’янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р. – Кам’янець-Подільський – Київ – Нью-Йорк – Острого: Вид-во НаУОА, 2007. – Т. 4. – С. 402–407. 11. *Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.)* / [відп. ред. М. І. Петровський; І. Ф. Гриновець, І. О. Луцик, В. І. Михайлов та ін.]. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1964. – 290 с. 12. *Історія міст і сіл Української РСР* : Івано-Франківська обл. – К.: Головна редакція Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. – 639 с. 13. *Літопис ВАТ “Прикарпаттяобленерго”*. Віхи історії. Події та люди / [О. Бубен, М. Головатий, К. Стоєвський, З. Федунків]. – К.: “Друкарня Діапринт”, 2005. – 292 с. 14. *Центральний державний архів громадських організацій України*, ф. 1. оп. 76, спр. 1927, арк. 44. 15. *Нефтедобывающая и газовая промышленность СССР*. Статистический сборник, 1966. – 666 с. 16. *Держархів Івано-Франківської обл.*, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3070, арк. 230. 17. *Історія народного господарства Української РСР* : [у 3-х т. 4 кн.] / гол. редкол. І. І. Лукінов. – Т. 3. – Кн. 2. – К.: Наук. думка, 1987. – 440 с. 18. *Держархів Львівської обл.*, ф. П – 3, оп. 10, спр. 84, арк. 65. 19. *Держархів Івано-Франківської обл.*, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3508, арк. 170. 20. *Там само*, спр. 3611, арк. 243. 21. *Губіна О.* Як стати Україні нафтовою Оклахомою? / О. Губіна // Молодь України. – 20 квітня 1993 р. 22. *Держархів Івано-Франківської обл.*, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3814, арк. 100. 23. *Там само*, ф. П – 1, оп. 1, спр. 4617, арк. 175. 24. *Там само*, спр. 3927, арк. 173. 25. *Стан, проблеми і перспективи розвитку нафтогазового комплексу Західного регіону України*. Тези доповідей і повідомлень науково-практичної конференції (Львів, 28–30 березня 1995 р. – Львів: УНГА, НТШ, Обласна організація товариства “Знання”, 1995. – 241 с. 26. *Гузійчук І. О.* Становлення промислового видобування нафти на Прикарпатті як передумова створення Музею нафтопромислів Галичини / І. О. Гузійчук, І. Т. Темех // Нафтогазова галузь України. – 2013. – № 6. – С. 44–46. 27. *Малярчук О. М.* Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) / О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 548 с.

Олег Малярчук

НЕФТЕГАЗОДОБЫЧА ЗАПАДНОГО РЕГИОНА УКРАИНСКОЙ ССР – СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕСПУБЛИКИ

В статье на основе широкого круга исторической литературы и источников охарактеризовано развитие нефтегазовой отрасли промышленности западных областей Украины в советский период. Доказано, что история отечественной нефтегазовой индустрии накопила огромный опыт строительства, эксплуатации и управления соответствующими объектами, что требует его обобщения, изучения и популяризации.

Ключевые слова: Украина, Прикарпатье, нефть, газ, озокерит, экономика.

Oleh Malyarchuk

OIL AND GAS PRODUCTION OF THE WESTERN REGION OF THE UKRAINIAN SSR AS A COMPONENT OF ECONOMIC POTENTIAL OF THE REPUBLIC

In the article on the basis of a wide range of historical literature and sources the development of the oil and gas industry of the Western regions of Ukraine in the Soviet period is described. It is proven that history of domestic oil and gas industry has accumulated extensive experience in the construction, operation and management of the relevant objects, which requires generalization, study and promotion.

Key words: Ukraine, the Pre-Carpathian region, oil, gas, ozokerite, economy.